

ALİ SATAN

YA

İSTİKLAL

YA

KONGRELERLE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

ÖLÜM

YA İSTİKLAL YA ÖLÜM
Kongrelerle Milli Mücadele Dönemi

Prof. Dr. Ali Saran

TİMAŞ YAYINLARI | 4940
Kültür Tarihi | 28

EDİTÖR
Samet Aluntaş

KAPAK TASARIMI
Yasin Çetin

İÇ TASARIM
Nur Kayaalp

1. BASKI
Ağustos 2020, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-3434-5

9 786050 834345

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
timasayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT
Mega Basım
Cihangir Mah. Güvercin Cad.
No:3 Baha İş Merkezi
Avcılar / İstanbul
Telefon: (0212) 412 17 00
Matbaa Sertifika No: 44452

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	15

DOĞU ANADOLU VE TRABZON'DA YAPILAN İLK KONGRELER / 23

Milli Mücadele'de Doğu Sınırı Kongreleri:	
Kars-Ardahan-Oltu.....	25
Kars İslam Şûrası (5 Kasım 1918).....	27
Birinci Kars Kongresi (14 Kasım 1918).....	30
İkinci Kars Kongresi.....	33
Ardahan Kongreleri.....	36
Birinci Ardahan Kongresi (3-5 Ocak 1919).....	37
İkinci Ardahan Kongresi (7-9 Ocak 1919).....	39
Büyük Kars Kongresi (17-18 Ocak 1919) Ve Cenub-İ Garbi Kafkas Hükümeti.....	42
Milli Mücadele'de Trabzon Kongreleri.....	47
Birinci Trabzon Kongresi (23 Şubat 1919).....	52
İzmir Büyük Kongresi (17-19 Mart 1919).....	56
İkinci Trabzon Kongresi (28 Mayıs 1919).....	63
Birinci Balıkesir Kongresi (28 Haziran-12 Temmuz 1919).....	68
Milli Mücadele Döneminde Trakya Kongreleri.....	71
Birinci Edirne Kongresi (10 Temmuz 1919).....	77
Erzurum Kongresi (23 Temmuz - 8 Ağustos 1919).....	82
İkinci Balıkesir Kongresi (26-30 Temmuz 1919): Millî Kongre	97
Birinci Nazilli Kongresi (6-8 Ağustos 1919).....	107
Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919).....	114

Alaşehir Milli Kongre Beyannamesi.....	122
Birinci Muğla (Menteşe) Kongresi (18 Ağustos 1919).....	124
Sivas'ta Milli Kongre (4-11 Eylül 1919).....	127
Üçüncü Balıkesir Kongresi (16-27 Eylül 1919).....	139
İkinci Nazilli Kongresi (19-23 Eylül 1919).....	143
Üçüncü Nazilli Kongresi (6 Ekim 1919).....	148
İkinci Edirne Kongresi (16 Ekim 1919).....	166
İkinci Muğla Kongresi (20-31 Ekim 1919).....	168
Dördüncü Balıkesir Kongresi (19-29 Kasım 1919)....	172
Üçüncü Edirne Kongresi (15 Ocak 1920).....	174
Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Almış Olduğu Karar:.....	176
Oltu Kongresi Ve Oltu Şûra Hükümeti (21 Şubat 1920)	179
Beşinci Balıkesir Kongresi (10-22 Mart 1920).....	186
Birinci Lüleburgaz Kongresi (31 Mart- 2 Nisan 1920).....	192
Büyük Edirne Kongresi (9-13 Mayıs 1920).....	198
Birinci Afyon Kongresi (2 Ağustos 1920).....	204
Pozantı Kongresi (5 Ağustos 1920).....	206
İkinci Pozantı Kongresi (8 Ekim 1920).....	212
DEĞERLENDİRME.....	217
KAYNAKLAR	231

GİRİŞ

ASLINDA KİMSE UYUMUYORDU!

Milli Mücadele döneminin, Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile TBMM'nin açılışı (23 Nisan 1920) arasında geçen 17 aylık zaman kesitine “Kongreler Dönemi” denir. Bu dönemde, Milli Mücadele’yi örgütleyecek Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri kurulmuş ve bu cemiyetler de kongreleri tertip etmişlerdir. Asker, sivil, eşraf, esnaf, bürokrat ve din adamı gibi toplumun tüm kesimlerinin iştirakiyle yapılan kongrelerin sayısı 31’dir.

Aşağıda listesini verdiğimiz kongrelerin tarihlerine baktığımızda Anadolu ve Trakya’da direniş fikrinin ne kadar erken başladığını görebiliriz. Bu kongrelerden Sivas, Afyon ve Pozantı dışındakilerin hepsi mahalli inisiyatifler ile toplanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının inisiyatifi ile toplanan Sivas Kongresi öncesinde 15 kongrenin toplanmış olması, örgütlenme ve direnme fikrinin Mustafa Kemal Paşa’nın lider olarak ortaya çıkmasından ne kadar önce başladığını

göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa daha İstanbul'a dönmemişken mütareke hükümlerine karşı fikirlerini Adana'dan Sadrazam'a telgrafla bildirirken Kars'ta Milli Şûra Hareketi başlamış (3-5 Kasım 1918), Trakya için de Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniye'si kurulmuştu (7 Kasım 1918).¹

İşbu kongreler ve katılan temsilciler şöyledir:

Kongre Listesi ve Katılan Temsilci Sayıları

1. Kars İslam Şûrası,	5 Kasım 1918	5
2. Birinci Kars Kongresi,	14 Kasım 1918	10
3. Kars İslam Şûrası Büyük Kongresi,	30 Kasım-2 Aralık 1918	70
4. Birinci Ardahan Kongresi,	3-5 Ocak 1919	8
5. İkinci Ardahan Kongresi,	7-9 Ocak 1919	20
6. Büyük Kars Kongresi,	17-18 Ocak 1919	131
7. Birinci Trabzon Kongresi,	23 Şubat 1919	27
8. İzmir Büyük Kongresi,	17-19 Mart 1919	165
9. İkinci Trabzon Kongresi,	28 Mayıs 1919	17

1 Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, YKY, İstanbul 2016, s. 98-99.

10. Birinci Balıkesir Kongresi	27 Haziran -12 Temmuz, 1919	Bilinmiyor
11. Birinci Edirne Kongresi,	10 Temmuz 1919	54
12. Erzurum Kongresi,	23 Temmuz-7 Ağustos 1919	56
13. İkinci Balıkesir Kongresi,	26-30 Temmuz 1919	48
14. Birinci Nazilli Kongresi,	6-8 Ağustos 1918	16
15. Alaşehir Kongresi,	16-25 Ağustos 1919	48
16. Muğla Kongresi,	18 Ağustos 1919	32
17. Sivas Kongresi,	4-12 Eylül 1919	31
18. Üçüncü Balıkesir Kongresi,	16-27 Eylül 1919	35
19. İkinci Nazilli Kongresi,	19- 23 Eylül 1919	52
20. Üçüncü Nazilli Kongresi,	6 Ekim 1919	50
21. İkinci Edirne Kongresi,	16 Ekim 1919	Bilinmiyor
22. İkinci Muğla Kongresi,	20-31 Ekim 1919	8
23. Dördüncü Balıkesir Kongresi,	19-29 Kasım 1919	Bilinmiyor

24. Üçüncü Edirne Kongresi,	15 Ocak 1920	Bilinmiyor
25. Oltu İslam Terakki Fırkası Kongresi,	21 Şubat 1920	63
26. Beşinci Balıkesir Kongresi,	10-23 Mart 1920	64
27. Lüleburgaz Kongresi,	31 Mart- 2Nisan 1920	67
28. Üçüncü (Büyük) Edirne Kongresi,	9-14 Mayıs 1920	220
29. Afyon Kongresi,	2 Ağustos 1920	Bilinmiyor
30. Birinci Pozantı Kongresi,	5 Ağustos 1920	75
31. İkinci Pozantı Kongresi,	8 Ekim 1920	60
	Toplam	1442

Milli direniş için toplanan kongrelerin 4 ana bölgede kümelendiğini görüyoruz. Doğu (Elviye-i selase/Kars, Ardahan, Batum), Trabzon vilayeti dâhil Kuzey ve Doğu Anadolu, Batı Anadolu ve Trakya. Bu kongreler, yerel - bölgesel hareketler gibi gözükse de amaç ve hedefleri itibariyle milli özellik taşımaktadır ve “**anavatan fikrine**” sahiptir. Mesela Birinci Ardahan Kongresi’nin toplanma amacı (3-5 Ocak 1919) “**hedef anavatanı kurtarabilmek**” olarak ifade edilmiştir. Erzurum’da kurulan ilk derneğin adı yöresel değil bütün yurdu kucaklayacak şekildedir: **İstihlas-ı Vatan** (Vatanın

Kurtuluşu). Sonraki, Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum şubesi bölgesel bir ad altında ama aslında **“bütün vatana şamil”** bir anlayıştaydı. Bunu vilayet kongresinde (17-25 Haziran 1919) vatanın bütünlüğü tezinin vurgulanmasından anlayabiliyoruz. Bundan sonra Trabzon vilayeti dâhil bütün Doğu illerini (Vilayat-ı sitte) birleştiren ünlü Erzurum Kongresi’nde de aynı talep dile getirildi. Kongrenin kurduğu Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin tüzüğünde Cemiyet’in maksadının **“Osmanlı vatanının tamamiyeti”** ve **“istiklal-i millinin masuniyeti”**ni (dokunulmazlığı) sağlamak olduğu zikredilmektedir.

Batı Anadolu’daki hareketlerde de milli vatan anlayışı çok belirgindir. Bu nedenle katılım itibarıyla bölgesel olsalar bile bölgeci değillerdir. Balıkesir’deki sivil örgütlenmenin ilk toplantısının açılış konuşmasını yapan Vehbi Bey (16 Mayıs 1919) “vatan-ı azizimiz”, “menafi-i memleket” gibi kucaklayıcı terimler kullanıyordu. Rum ve Ermeni cemaatlerinin dini temsilcileri de orada hazır dılar. Daha sonra İkinci Balıkesir Kongresi (26-30 Temmuz 1919) kararlarında kongrenin maksat ve gayesi **“istihlas-ı vatan” (vatanın kurtarılması)** şeklinde tespit edilmiştir. Aynı hedef Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919) kararlarında da yinelenmiştir. Balıkesir Kongresi kararlarının niteliğine dikkati çeken **Celal Bayar**, daha sonraları **“Bu devletleşme şuuru mahalli tefekkür değildir, milli misak sınırları içinde bütün vatana şamildir.”** diyecektir. Yine Balıkesir’den İstanbul’da bir miting heyetine çekilen bir telgraf metninde **“İzmir Anadolu’nun kalbi ise İstanbul dimağıdır. Onun tahlisi (kurtarılması) uğrunda Türk bütün mevcudiyetini fedaya amadedir.”** denmektedir. Görülüyor ki yerel ya da bölgesel karakterli iki önemli

örgütlenme hareketi olan Erzurum ve Balıkesir Kongreleri milli vatan anlayışında birdiler.

Trakya kongrelerinden ilk bakışta farklı bir izlenim edinebilir. Burada güdülen amaç yalnız Doğu Trakya'nın işgal-lerden korunması, Osmanlı ülkesinden kopulmaması değil aynı zamanda mecbur kalındığında Doğu ve Batı Trakya'nın birliğiydi. Bunun sağlanması için de gerekirse özerk ya da bağımsız bir Trakya devleti kurulabilirdi. Bu tavır ve beklenti, TBMM'nin oluşmasından sonra bile bir süre devam edecektir. Ancak Trakya kongre hareketi de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve Trakya ile Asya Türk milli bütünlüğünü savundu.²

Anadolu ve Trakya kongreleri ya çoğu yazar tarafından görülmemiş yahut eksik yansıtılmıştır. Bülent Tanör, 1918-1920 arasında 30 kongrede 1500 temsilcinin bir araya gelmesine dikkati çeker. Taner, dar bölgede çok sık yenilenen seçimlerden 600 farklı ismin bu kongrelere katıldığını ve bunun 10-11 milyonluk nüfusa sahip Türkiye için çok ciddi bir temsil kabiliyeti teşkil ettiğini vurgulamaktadır. Tanör, Sebahattin Selek, Celil Erikan gibi Milli Mücadele tarihini yazan yazarların hem kongre sayılarını hem de katılımın düşüklüğünü temelsiz bir şekilde ileri sürdüklerine dikkati çekerek bunların halkın mücadeleye katılımının azlığını da az gelişmişliğe, halkın her şeyi kendi iradesi dışındaki güçlerden beklemesine bağladıklarını belirterek bu görüşlerinin isabetsizliğine haklı olarak işaret etmektedir.³

2 Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, YKY, İstanbul 2016, s. 31-33.

3 Tanör, *a.g.e.*, s. 126 ve 127. Erikan, kongre sayısını 8 adet olarak vermektedir. Celâl Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, (Yay. Haz. Rıdvan Akın), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, s. 91.

Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilerek âdeta ülke genelinde yanan ve çoban ateşlerine benzetilen kongrelerin bir araya getirilip merkezileştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu süreçte Sivas Kongresi'ni dağıtmaya çalışan Sadrazam Damat Ferit Paşa ile girişilen mücadele neticesinde Damat Ferit'in istifası, Sivas Kongresi'nde tekrar oluşturulan Heyet-i Temsiliye'yi güçlendirecektir. İstanbul'da kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile görüşüp mutabakata varması ise Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye'yi diğer kongreler karşısında öne çıkartmıştır. Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti'nin anlaşması neticesinde 1919 Genel Seçimleri yapılmış ve Osmanlı Mebusan Meclisi açılmıştı. Bu Meclis'e bütün kongrelerde aktif olarak çalışan vatanperverlerin pek çoğu mebus olarak girmişlerdi. 16 Mart 1920 İstanbul'un resmen işgali neticesinde yeni merkez Ankara olmuştur. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılmasından sonra dahi bölgelerde kongreler toplanmaya devam etmiş, kısa süre içinde de tüm kongre çevreleri Büyük Millet Meclisi'ni desteklemişlerdir. Böylelikle Milli Mücadele'nin organizasyonu, vergi ve asker toplanması gibi konular çok daha hızlı bir biçimde gerçekleşebilmiştir.

DOĞU ANADOLU VE
TRABZON'DA YAPILAN İLK
KONGRELER

MİLLİ MÜCADELE'DE DOĞU SINIRI KONGRELERİ: KARS-ARDAHAN-OLTU

Türkiye siyasi tarih literatüründe Elviye-i Selase (Üç Sancak) olarak anılan Kars, Ardahan (Oltu dâhil) ve Batum (Artvin dâhil) vilayetleri, 93 Harbi olarak bilinen ve Ayastefanos Antlaşması ile sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, Osmanlı Devleti'nin ödeyeceği 1.400.000.000 Ruble savaş tazminatının 1.100.000.000 Rublesine karşılık olmak üzere Balkanlar'daki bazı yerlerle birlikte Rus Çarlığı'na bırakılmıştı.¹ Bölgede, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları sonrası tesis edilen Rus egemenliği 40 yıl kadar devam etti. Birinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan Rusya'daki devrim ile başlayan süreç Elviye-i Selase'deki Rus ordusunun çekilmesiyle sonuçlanmış ve bölge 40 yıl sonra Brest Litovsk Antlaşması gereğince burada yapılan halkoylaması (14 Temmuz 1918) neticesinde ve Sultan Vahdettin'in 15 Ağustos 1918 tarihli iradesiyle Osmanlı egemenliğine girmişti.

Osmanlı Devleti açısından Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren Mondros Mütarekesi'nin 11. ve 15. maddeleri Kafkaslarla ilgili olmakla beraber Elviye-i Selase'nin boşaltılmasından

1 Nurhan Aydın-Elif Ergün, "Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti ve Bölgedeki Hâkimiyeti", *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, II/5, (2019 Yaz) s. 303.

bahsetmiyordu. İngiltere, mütarekede geçen “Mavera-i Kafkas” ifadesini “Elviye-i Selase” olarak yorumlayıp 11 Kasım 1918’de verdiği muhtıra ile Osmanlı askerinin cephaneleriyle birlikte bu üç vilayetten çekilmesini istedi. Osmanlı Devleti’nin itirazları netice vermedi ve bölgenin tahliyesi 10 Aralık 1918’de başladı. 13 Ocak 1919’da Dokuzuncu Ordu Karargâhı Erzurum’a nakledildi. Osmanlı ordusu, 25 Ocak 1914 sınırlarına geri dönmüş oldu.²

Osmanlı ordusunun bölgeden çekileceğinin ortaya çıkması üzerine Elviye-i Selase’nin Türk-İslam ahalişi kendi yerel siyaset örgüt ve yönetimlerini kurmaya başladılar. Ahıska ve Ahılkelek çevresinde 29 Ekim 1918’de Ahıska merkez olmak üzere Ömer Faik Bey başkanlığında “Ahıska Hükümeti Muvakkatı”, 3 Kasım 1918’de Emir Bey Ekberzade başkanlığında merkezi Iğdır olmak üzere “Aras Türk Hükümeti” kuruldu.³ Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan belirsizlikler ve muhtemel gelişmeler karşısında Elviye-i Selase’nin Türk idaresinden çıkmaması için bir dizi siyasi faaliyetler gerçekleştirildi. Bu siyasi etkinlikler, dar ölçekli yerel kongreleri düzenlemenin yanı sıra bir devlet iktidarını hedefleyen milli hükümet ve meclislerinin kurulmasını da içeren geniş siyasi-idari yelpazede gelişti.⁴

2 Esin Derinsoy Dayı, “Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selase ve Nahçıvan”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XXII, sayı 64 (Mart-Temmuz-Kasım 2006) s. 97. Dokuzuncu Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, İngilizlerin bu işgallerine direnmesi dolayısıyla İstanbul işgalinden sonra 18 Mart 1920’de tutuklanıp Malta’ya sürülmüştür.

3 Aydın-Ergün, *a.g.m.*, s. 308.

4 *Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentler Bibliyografyası, Kars, Ardahan, Oltu, Trabzon*, Cilt 2, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1993, s. 21.

Mondros Mütarekesi'nden

5 Gün Sonra

KARS İSLAM ŞÛRASI (5 Kasım 1918)

Osmanlı ordusunun bölgeden çekilmesi üzerine Kars ve çevresindeki bölgenin Türk-İslam ahalisi ve yerel sivil önderleri, Kars'ta bulunan Dokuzuncu Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ve Kars Mutasarrıfı Hilmi (Uran) Bey'e haber vererek, Wilson Prensiplerine dayanarak 5 Kasım 1918'de Kars İslam Şûrası'nı kurdular. Kars İslam Şûrası, Sarıkamışlı Piroğlu Fahreddin (Erdoğan) Bey, Kağızmanlı Ali Rıza (Ataman), Karslı Sarıhaliloğlu Muhlis, Orenburglu Mamil Mamloğlu Tevhüddin ve Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa gibi isimlerin yer aldığı bir heyet tarafından kuruldu.⁵ Mondros Mütarekesi şartlarına karşı kurulan şûra ilk Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti özelliği de taşımaktadır.⁶

5 Kasım 1918'de kurulan Kars İslam Şûrası'nın aldığı temel kararın bölgedeki Türk-İslam unsurları bir siyasî irade birliği altında toplamaya yönelik olduğunu görülmektedir. Şûra, bir siyasî irade birliğini tesis etme amacına yönelik

5 M. Fahrettin Kırzioğlu, *Milli Mücadelede Kars Belgeler*, Hamle Matbaası, İstanbul 1960, s. 8.

6 Esin Dayı, *Elviye-i Selasêde (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum 1997, s. 91.

olarak çevredeki sancak ve kazalarla ilişkiye geçmiş, bu sancak ve kazaların temsilcilerini Kars'ta yapılacak kongreye davet etmiştir.⁷

Mondros Mütarekesi sonrası kurulan bir siyasi teşekkül olan Kars İslam Şûrası'nın mütareke öncesinde oluşturulmuş bir teşekkül olan Kars Gizli İslam Komitesi ile organik bir devamlılığı olduğu anlaşılmaktadır. 1909'da Kars'ta kurulan Canbizar Teşkilatı'nın devamı ve daha düzenlisi olan ve 1917 Nisan'ında gizlice kurulup 1917 Ekim ayı sonlarında resmen çalışmaya başlayan Elviye-i Selase ve Ahıska'daki İslam Komitesi, Kars İslam Şûrası'nın çekirdeğini oluşturmuştur. Kars Gizli İslam Komitesi, bir Kafkas İslam örgütü olan Cemiyet-i Hayriye'nin Kars temsilcileri olan Karaşarlı Rıza ve Yusuf Kenan Beylerin katılımıyla Nisan 1917'de kurulmuştu. Gizli İslam Komitesi üyelerinden Ali Rıza (Ataman) Bey ve kardeşleri Kağızman'a, Fahreddin (Erdoğan) Sarıkamış'a, Dr. Esad (Oktay) Bey Oltu'ya, Pozatlı İsmail Bey, Sürmeli Bey, Gülistanlı Molla Nebi ve Süleyman Ağalar Göle'ye, Kars Şehir Komiseri Avukat Ali Bey Akbaba'ya, Kocaoğlu Muallim Mehmed Bey Zarşat'a, Meşhedi Samed Ağa Şüregel'e, Mühendis Osman Sever Bey, Dikanlı Hafız ve Hamşioğlu Celal Beyler ve Hamamlı Bekir (Kubadı) Bey örgütlenme faaliyetlerinde bulunmaları için Ardahan'a gönderilmişlerdi.⁸

Şûra'nın esas gayesi, bölgeden Türk ordusunun çekilmesi üzerine bölge halkını, memleketi, Ermeni ve Gürcülere kaptırmamak için teşkilatlandırmak ve onların her türlü haklarını savunmaktı. Bu gaye ile kurulan Kars İslam Şûrası, kuruluşunu da Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi gibi ulus-

7 *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen...*, c. 2, s. 22.

8 *A.g.e.*, c. 2, s. 22.

lararası meşru bir ilkeye dayandırarak haklı davasını geçerli kılmak istiyordu.⁹

Kars İslam Şûrası, yerel ve dar bölgesel iktidarları ya da hükümetleri kucaklayan bölgesel bir örgütlenmeye gidişin başlangıcı olması bakımından önemlidir. Diğer bir deyişle Kars İslam Şûrası, Elviye-i Selase'deki yerel siyasi inisiyatiflerin bir iktidar odağı meydana getirecek şekilde örgütlenmelerinin temelini oluşturması açısından önem taşımaktadır.¹⁰

Kars İslam Şûrası'na Katılanlar ve Kararları

Kars İslam Şûrası'nın 5 kişi olan ilk kurucuları şunlardır: Sarıkamışlı Piroğlu Fahrettin (Erdoğan) Bey, Kağızmanlı Ali Rıza (Ataman), Karlı Sarı Haliloğlu Muhlis, Orenburglu Mamil/Mamlıoğlu Tevhüddin, Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa.

Alınan kararlar ise şunlardır:

1. Osmanlı ordusunun çekilme mecburiyeti sonucunda ortaya çıkan durum karşısında yurdun, Wilson Prensiplerine dayanarak korunması için bölgedeki Türk-İslam unsurları bir siyasî irade birliği altında toplamaya yönelik çalışma yürütülmesi.

2. Bu siyasî irade birliğini tesis etme amacına yönelik olarak, çevredeki sancak ve kazalarla ilişkiye geçerek, bu sancak ve kazaların temsilcilerini Kars'ta yapılacak kongreye davet edilmesi.¹¹

9 Hasan Demirci, "Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti", *Yeni Türkiye*, Sayı 73, Temmuz-Aralık 2015, s. 388.

10 Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, YKY, İstanbul 2007, s. 162.

11 *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen...*, c. 2, s. 23.

Kars İslam Şûrası'ndan 9 Gün Sonra

BİRİNCİ KARS KONGRESİ (14 Kasım 1918)

Kars İslam Şûrası kurulduktan hemen sonra etrafındaki sancak ve kazalara haber gönderilerek ilk toplantınının 14 Kasım 1918'de yapılacağı duyuruldu. Ardahan, Kağızman ve Oltu ile buralara bağlı kazalardan temsilciler gelmeye başladı. İlk toplantı 14 Kasım 1918 Perşembe günü şimdiki İstiklal-i Milli Caddesi'nde Belediye'nin altındaki Sağlık Müdürlüğü konağında yapıldı.¹²

Birinci Kars Kongresi'ne Katılanlar

Birinci Kars Kongresi'ne katılanlar 10 kişi olup şunlardır: Piroğlu Fahrettin Bey, Yeni Gazi Belediye Reisi Hayrullah Bey, Revan muhacirlerinden Ahmetoğlu Tağı Bey, Karaçantalı Hacıoğlu Ahmet Bey, Ahıska'dan gelen Afzal (Efdal) Bey, Ahıska'dan gelen Behçet Bey, Akbaba'dan Albay İsrail Bey, Rumlardan İstefan Vafyettin, Osman Server (Atabek) Bey, Kağızman'dan Ali Rıza Bey.¹³

¹² Demirci, *a.g.m.* Tarih tartışması için bkz. Dayı, *a.g.e.*, s. 92.

¹³ *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen...*, c. 2, s. 24.

Birinci Kars Kongresi'nde, Piroğlu Fahrettin Bey'in reis olduğu sekiz kişilik bir Muvakkat Heyet'te, Sarıkamışlı Hayrullah, Erivanlı Ahundoğlu Taki, Karaçantalı Hacıoğlu Ahmet, Ali, Efdal (Afzal), İsrafil ve Behçet Beyler ile Rum Vahyeddin Bey bulunuyordu. Kongre sonucunda ise Kepe-nekçi Emin Ağa başkanlığında, Milli İslam Şûrası Merkez-i Umumisi adıyla bir yerel hükümet kuruldu. Şûra muavinliğine Muvakkat Heyet Reisi Piroğlu Fahrettin Bey getirildi. 12 üyenin yer alması öngörülen yerel hükümet, Osmanlı ordusunun çekildiği yerleri ve askerî tesisleri devralma ve bölge halkını oluşacak yeni duruma hazırlıklı hale getirme yönünde faaliyetlere başladı.¹⁴

Birinci Kars Kongresi esnasında kurulan yerel hükümet, 30 Kasım 1918 tarihinde Kars'ta daha geniş katılımı büyük bir büyük kongre yapmayı kararlaştırdı. Batum'dan Orduabad'a kadar olan Türk bölgeleriyle telgraf ve telefonlarla iletişim kurulup Kars'taki büyük kongreye katılmaları için delege gönderilmesi istendi.¹⁵

Birinci Kars Kongresi'nde Alınan Kararlar

1. Çekilen Osmanlı ordusundan boşalan müstahkem yerler ile binaların ve silahların teslim alınması.

2. Zamanın mevcut iletişim araçları kullanılarak, Kars, Ardahan, Batum, Ahıska, Ahılkelek sancak ve kazalarından

14 Nebahat Arslan-Süleyman Tekir, "Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetinden TBMM'ye Fahreddin Erdoğan", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, Sonbahar 2010, s. 4; *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen...*, c. 2, s. 23.

15 *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen...*, c. 2, s. 24.

30 Kasım 1918'de Kars'ta yapılacak büyük kongreye delege göndermelerinin istenmesi.

3. Kongreye delege istenen Elviye-i Selase ve çevresindeki yerleşim birimlerinde Kars Milli İslam Şurası şubelerinin açılmasına çalışılması.

4. Kongrede Muvakkat Heyet (Geçici Kurul) adı verilen 8 kişilik bir yönetim kurulu seçilmesi.

Fahreddin Erdoğan'ın başkanlığındaki bu kurul her türlü kararı almakla yetkiydi. Böylece yerel bir hükümetin temelleri de atılmış oldu.¹⁶

---

16 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 2017, s. 218. Dayı'ya göre; bu maddeler kongre kararları değil, İkinci Kars Kongresi'ne kadar Milli İslam Şurası Hükümeti'nin faaliyetleri olarak ifade edilmiştir. Bkz. Esin Dayı, *a.g.e.*, s. 93.

Birinci Kars Kongresi'nden**16 Gün Sonra****İKİNCİ KARS KONGRESİ****KARS İSLAM ŞURASI BÜYÜK KONGRESİ****(30 Kasım 1918)**

Kars İslam Şurası Büyük Kongresi, 18 Kasım 1918'de toplanan ve Milli İslam Şurası Merkez-i Umumisi adlı yerel hükümeti kuran Birinci Kars Kongresi'nin davetine icabet eden 60 delegenin katılımıyla 30 Kasım 1918 tarihinde, Kars'ta toplandı. Kongreye Orduabat, Kemerli, Sürmeli, Serderabat, Ahırkelek, Ahıska, Doğu Őuragel ve Batum yörelerinden delegeler katıldı ve bu kongre 3 gün devam etti. Kongrenin son gününde on delegenin daha kongreye dâhil olması üzerine kongreye katılan delege sayısı toplam 70'e ulaŐtı.¹⁷

Kongrede, Osmanlı ordusunun çekilmesi zerine, Batum'dan Orduabad'a ve AĞrı Dağı'ndan Azgur'a kadar olan bölgenin idare ve savunma iŐlerine bakması için -merkezi

17 Orhan Yendaras, *Kurtuluş Savaşı'nda Kars*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, YayınlanmamıŐ Doktora Tezi, 1993, s. 36.